Matúš Kučera

V Jánošíkovi akoby kus národnej povahy

V búrlivom 17. a 18. storočí, keď sa nad krajinou preháňali ničivé stavovské povstania a kurucké vojny, zrodilo sa u nás zbojníctvo ako prejav vzbury poddanského ľudu proti krutému feudálnemu poriadku.

V horských slovenských dedinách už staročia žil húževnatý a pracovitý človek. Klčovaním v drsnej prírode získaval zem, zasial do nej zrno, zasadil kapustu a potom sa dennodenne lopotil, aby uživil seba a svoje deti. Odrazu však v 17. a v 18. storočí prišli mnohé novoty. Zemepán si zriadil majere, panské salaše, pálenice, píly a ktoviečo ešte a nútil poddaného, aby tu všade robotoval i s celou rodinou. Pritom mu zakázal brať z hory drevo, loviť v nej zver, pričom ustavične striehol, o čo by ho ešte pripravil. A čo neuchmatol on, to zobrali raz kuruci, inokedy labanci. Bolo to vlastne jedno. Nuž sa ani nečudujeme, že sedliakovi napokon došla trpezlivosť a sám začal účtovať so zemepánom, richtárom, farárom či krčmárom. Tí v jeho očiach predstavovali spoločenské zlo, čo bolo príčinou jeho ťažkého osudu. Zbojník sa odrazu javil v očiach poddaných ľudí ako „pán“, ktorý je slobodný, voľný, nemusí nikoho poslúchať a každému môže odplatiť krivdy a príkoria. Ujsť medzi hôrnych chlapcov túžil vtedy každý smelý mládenec.

Veď sa o tom spieva aj v peknej oravskej pesničke:

Ej, nebudem roľníkom,
budem len zbojníkom,
budem si vodievať ovečky chodníkom.
Ovečky chodníkom a kozy grúňami,
budem sa probovať s oravskými pánmi.

Akí vlastne boli vtedajší zbojníci? Sami o sebe nič nezapísali, a tak sa musíme o informáciu obrátiť na ľudí, čo sa v tých časoch dostali do ich spoločnosti. Jedným z nich bol sliezsky študentík, ktorý sa rozhodol prísť k nám na Spiš na štúdiá.

Tento študent videl po prvý raz živého zbojníka, keď mal prejsť z Poľska cez Tatry do Kežmarku. Skupina dvadsiatich ľudí s najatým sprievodcom dorazila do poslednej poľskej dediny. Tu sa však dozvedeli, že cez hory sami neprejdú, jedine so sprievodom zbojníkov. Miestni ľudia potom priviedli urasteného mládenca s valaškou zastrčenou vzadu za opaskom, čo naznačilo, že je všetko v poriadku. Mládenec cestujúcim poradil (v skutočnosti asi nariadil), aby si od sedliakov najali kone a sane. Vtedy každý pochopil, že zbojníci sú spojení so sedliakmi a takto im nadháňajú zárobok.

Keď sa sprievod ocitol nad akousi priepasťou, zbojníci ho obstali a vyberali poplatok. Náš študent si spomína, že chudobnejších „šetrili", tí zaplatili len 30 grajciarov. Onedlho sa zjavila skupina, ktorá išla z druhej strany, zo Slovenska. Cestujúci si vymenili kone a povozy, nasadli, znova zaplatili a šli ďalej. Skupinu sprevádzali štyria zbojníci. Občas sa stratili, občas ukázali, pričom podchvíľou strieľali do vzduchu, aby si bol každý načistom, že je pod ich ochranou. Stále s nimi bol iba jeden mladý zbojník, ktorý dával pozor, aby bolo všetko v najlepšom poriadku. Takto sa náš študent dostal do Kežmarku a na vlastnej koži spoznal, že hrôzostrašné historky, čo kolujú o zbojníkoch, nemusia chudobným ľuďom naháňať zimomriavky.

Na severnom Slovensku v tom čase pôsobili traja zbojnícki kapitáni. Volali sa Havran, Bajúz a Janko, prezývaný tiež Paholok. Náš študent, pravda, pokiaľ mu veríme, strávil v ich spoločnosti a v spoločnosti ich „chlapcov" deň i noc. Vtedy sa zas uberal zo Spiša do Sabinova.

V úžľabine, ktorú ľudia nazývali Škriatkova, zastavili ho ozbrojení mládenci a hneď sa začali vypytovať, odkiaľ ide, kam ide a čo tam bude robiť. Keď vyšlo najavo, že je študent a že sa ide učiť muzike k sabinovskému rechtorovi, zbojníci si zmysleli, že by mohol na svojich píšťalkách zamuzicírovať niečo aj ich pánom kapitánom. Odviedli ho do neďalekej doliny, kde sa konalo stretnutie troch zbojníckych veliteľov a ich družín. Jeden z nich mu vraj povedal: *„Už nikdy v živote nebudeš mať také šťastie, aby si sa zdržiaval v takej slávnej spoločnosti."*

Rozložení na lúke okolo ohňa zbojníci jedli, popíjali, pasovali sa, oháňali valaškami alebo samopašne strieľali. Študenta doviedli práve vo chvíli, keď do doliny dorazili aj valasi s kotlom a mliekom. A zatiaľ čo sa v tom kotle varilo mäso a kapitáni usilovne pripíjali na pamiatku druhov polámaných v kolesách a ináč mučených, študent usilovne premýšľal.

Oblečenie hôrnych chlapcov bolo prosté, a predsa parádne. Úzke súkenné nohavice, vybíjaný klobúčik s pierkom, na fúzoch zavesené dva „července" – peniažky. Odev dopĺňali krpce, široký opasok a košeľa, nášho študenta zaujala najmä praktická „zbojnícka košeľa", a preto mu aj vyzradili, ako sa „vyrába". Postup je jednoduchý: nová ľanová košeľa sa namočí do rozpusteného ovčieho loja a potom sa údi v dyme. Až poriadne zaúdená sa vyperie, oblečie a nosí dovtedy, kým sa nerozpadne. Má mnoho výhod. V daždi nepremokne, vietor ju neprefúka a vraj ani „hmyz" – teda vši a blchy – sa v nej nedrží. Podchvíľou chodili ku kapitánskemu ohňu stráže a hlásili, kto prechádza dolinou, a od kapitánov si pýtali rozkazy, či ich treba zadržať, ozbíjať, alebo nie. Kapitáni si nechceli kaziť slávnostné stretnutie, a tak za celý deň nedali nikoho prepadnúť. Keď sa blížil večer a spoločnosť bola nielen sýta, ale i poriadne pripitá, rozhodli sa mladého muzikanta odmeniť. Spýtali sa ho, koľko mu treba súkna na oblek. A veru mu ho aj dali – zopár rífov, kus šarlátu, päť lakťov zeleného a päť lakťov modrého anglického súkna. Všetko to bolo z nedávnej rabovačky, keď kdesi pri Bardejove prepadli karavánu poľských kupcov. Náš študent dostal ešte od každého kapitána peniaze, korenie i šafran. Lenže večer beda!

Ktorémusi podpitému zbojníkovi zišlo na um, že by ich študent mohol prezradiť, a tak sa začalo licitovanie, čo s ním. Jedni navrhovali zabiť ho, druhí zlomiť mu nohu. Keď sa na druhý deň dovlečie k ľuďom, môže sa za peniaze, čo dostal, u felčiara vyliečiť. Keď už hrozila zvada a bitka, všetkých potešil Jankov návrh: zbojníci vykopali jamu, študenta do nej strčili a navrch dali sud s vyrazeným dnom. Sud potom poriadne upevnili a takto „zadebneného" študenta zaprisahali, že odtiaľ nevylezie, kým neuplynie 36 hodín. Potom mu tam dali sekerku, aby sa po dohodnutej lehote mohol vyslobodiť. Tak sa i stalo.

Náš študent sa so spomenutými tromi kapitánmi stretol ešte raz. V Sabinove. Ale to ich už mal v rukách kat. Hrozne mu vraj prišlo ľúto, keď z Havranovho chrbta stiahli dva pásy kože. Kat ich ponúkol prizerajúcemu sa davu, tak si ich kúpil, aby si z nich dal urobiť opasok. Vtedy sa totiž verilo, že sila a statočnosť zbojníka, ktorý pri strašnom mučení nevyronil ani slzu a nikoho a nič neprezradil, prejde na toho, kto takýto opasok má.

Boj zbojníkov proti pánom bol márny. Ak by zbojníka neukryl a nenakŕmil bača na salaši, ak by ho neprezimovali poddaní vo svojich chalupách, stoliční drábi by ho dostali veľmi rýchlo. Aj tak sa však našiel nejaký ten zradca, ktorý zbojníka pomohol dolapiť. Potom už nasledovalo len vypočúvanie, mučenie, súd a poprava.

Toto všetko prostý poddanský ľud na oboch stranách Karpát vedel. Preto

zbojníka aspoň vo svojej fantázii obdaroval nezraniteľnosťou, bystrosťou, statočnosťou a spravodlivosťou.

Takýchto zbojníkov-hrdinov nebolo málo. Na poľskej strane Karpát sa preslávil Marcin Portasz (Martin Portaš), ktorého po dlhých prenasledovaniach popravili v Krakove, no najprv mu uťali ruky a ešte ho obesili na hák za rebro. Aj bratia Klimczakovci skončili takouto pre zbojníka čestnou smrťou.

V západných poľských Beskydách zbojníkov v 18. storočí preslávil zas Fiedor Proćpak z Kamenice. Rád – aj s otcom – pytliačil. Keď sa mu však omylom podarilo namiesto lane zastreliť jalovicu, dostal sa do väzenia. Odtiaľ utiekol a stal sa zbojníkom. So svojou družinou naháňal strach nielen poľským, ale aj slovenským pánom. Nakoniec ho neopatrnosťou prezradila jedna vdova, u ktorej sa skrýval. Na siedmich šibeniciach potom odvislo dvanásť zbojníkov z jeho družiny a on sám skončil zavesený za rebro.

Sliezsky ľud zas preslávil zbojník Ondráš, ktorý sa so svojou družinou zdržiaval okolo Lysej hory. Zbíjal pánov a chránil chudobu. Ľud mu bol vďačný a ospieval jeho činy v mnohých prekrásnych piesňach. Ondráš však neskončil na šibenici, ale ho zradne zabil jeho druh Juráš.

Aj susedný ukrajinský ľud, mal mnoho slávnych zbojníckych kapitánov. Najslávnejší zo všetkých bol Oleksa Dovbuš, chlapec chudučký, krívajúci na jednu nohu, a predsa hrdina, pred ktorým sa roky triasli ukrajinskí a uhorskí páni.

Nad mnohých karpatských zbojníkov však vysoko vyčnieva Juro Jánošík, národný hrdina slovenského ľudu, ktorého sláva prenikla i za hranice našej vlasti. V jeho legendárnej postave sa najvýraznejšie prejavila túžba slovenského ľudu po slobode a spravodlivosti.

Rozprávanie o slovenskom zbojníctve ako zvláštnom prejave túžby nášho národa po slobode a voľnosti nemožno zakončiť ináč ako postavou Juraja Jánošíka. Sedemnásteho marca 1713 ho popravili v Liptovskom Mikuláši tak, ako v tom čase zvyčajne popravovali zbojníkov na oboch stranách Karpát i v Sliezsku – zavesili ho za rebro na hák a nechali pomaly a v bolestiach umierať. Takto, na výstrahu ostatným, zomieralo v tom čase mnoho zbojníkov a odbojných ľudí, ktorí nevedeli uniesť ťarchu neľudského nevoľníctva. Mnohých si ľud pamätal, pripomínal a obdivoval. No nikto nedosiahol u Slovákov povesť legendárneho národného hrdinu, len Juro Jánošík. Pritom sa o ňom s úctou vyslovovali i na poľskej strane Karpát, v Sliezsku a na Ukrajine. Ľud ho ospieval v nespočetných piesňach, vyrozprával množstvo povestí o ňom a o pokladoch, ktoré ukryl po slovenskej krajine, obdaroval ho osobnou statočnosťou, smelos-

ťou, spravodlivosťou a dobročinnosťou voči malým a ubiedeným. V tejto ľudovej tradícii pokračovala i moderná slovenská kultúra v oblasti slovesnej, výtvarnej i hudobnej. A predsa, keď historik chce napísať verný historický obraz o Jánošíkovi, zostane v rozpakoch: hoci skúma pokročilé 18. storočie, na prstoch jednej ruky spočíta najzákladnejšie pramene, podľa ktorých objaví verný historický obraz Jánošíka. Sú to zápisy cirkevnej matriky vo Varíne, súdny protokol o pojednávaní – o hrdelnom procese proti Jánošíkovi, a v ňom niekoľko samostatných vypočúvaní bez mučenia i s mučením, ktoré konala Liptovská i Trenčianska stolica. Potom je už len niekoľko nepriamych drobných svedectiev – a to je takmer všetko.

Hneď na začiatok treba povedať, že nevieme ani to, kedy presne sa Jánošík narodil. Bola tuhá zima a na kopanici U Jánošov v Terchovej prišiel na svet už druhý chlapec. Starší brat dostal meno zrejme po starom otcovi – Ján. Ani Juraj, napodiv, nedostal meno po otcovi. Až mladší brat po ňom bol Martin a posledný bol Adam. Zdravých chlapcov v rodine chudobného želiara Martina Jánošíka a mamky Anny, ktorá sa za slobodna volala Čišniková (Cesneková, Cisniková), bolo teda dosť. Terchová vtedy cirkevne patrila k fare vo Varíne. Tá však bola takmer dvadsať kilometrov vzdialená od Terchovej. Deti krstili, až keď povolila zima alebo keď už bol hnoj vyvozený na polia, alebo skutočne až vtedy, keď mali krstní rodičia čas a boli aj aké-také prostriedky na krstiny, na pohostenie. A tak varínsky farár Michal Smutko pokrstil nášho Juraja Jánošíka až 25. januára 1688. Za krstných rodičov mu išli dvaja ešte slobodní Jakub Merjad a Barbara Krištofíková. Obaja boli takisto z Terchovej. Viac nám už priame pramene o detstve a junáckych rokoch Jura Jánošíka neprezradia. Len čo-to pravdepodobné môžeme s námahou zostaviť z neskorších zápisov, z vypočúvania či iných drobných zmienok.

Juraj rástol na kopanici ako mnoho iných poddanských a želiarskych detí. Od najútlejšieho veku musel pomáhať v dome a nie je vylúčené, že musel slúžiť u niektorého bohatého gazdu za stravu a staršie oblečenie. To, že najmä sluhovský chlebík bol jedným z najhorkejších, ani netreba zvlášť prízvukovať. Chlapec mal v sebe ten „dar“, že z vynútenej poníženosti a poslušnosti, ktorú museli sluhovia a paholci prejavovať na každom kroku, rástol mu v duši nezmieriteľný odpor ku všetkým, ktorí niečo mali a ktorí svoju spoločenskú nadradenosť dávali najavo najmä voči slabým a chudobným.

Rodná Terchová patrila do panstva, ktorému vládli páni z hradu Strečno. V rokoch Jánošíkovej mladosti tu bol pánom František Vešeléni, ktorý pripravoval jedno z povstaní uhorskej šľachty proti habsburskému viedenskému dvo-

ru. Mal šťastie, že sa odhalenia sprisahania nedožil. Cisár Leopold I. dal odbojníkov popraviť vo Viedni, len Františka Rákociho vykúpila jeho matka a jezuiti. Veseléniovci však boli aj tak potrestaní: štát im zhabal celý majetok. Vtedy Terchovčania dostali nového pána. Uviedol sa tým, že poddaným zaviedol nové dane – známe „porcie". Tento zvláštny druh dane sa po roku 1671 zavádzal na celom Slovensku a spočíval v tom, že každá stolica musela vydržiavať stanovený počet vojska, ktoré dozeralo, aby sa v krajine neorganizovali žiadne rebélie proti cisárovi vo Viedni. A keďže v tom čase kasárne, tak ako ich poznáme dnes, ešte nejestvovali, o vojsko sa bolo treba postarať, počínajúc ubytovaním, stravovaním až po zaopatrenie posledného vojenského koňa. Dane sa vyberali v naturáliách. Boli to presne stanovené dávky chleba, mäsa, vína, dreva na ohrev, sviec na osvetlenie a všetkého, čo vojak potreboval. Pre koňa poddaní museli dodať dávky sena, ovsa, slamy. Porciové časy doľahli aj na Terchovčanov a nikto sa ich nepýtal, či majú z čoho dať. Preto sa ani nečudujme, že keď Považím tiahlo povstalecké vojsko Imricha Tökölihо, nepochybne sa doň pridávali aj zdatní Terchovčania a dlho sa doma spomínalo, ako v roku 1663 dobyli Strečniansky hrad a aká to bola výnosná rabovačka. Po porážke povstalcov preto Leopold I. dal Strečniansky hrad ako hniezdo rebelstva a odporu zbúrať a všetky dediny, ktoré k nemu patrili, Terchovú nevynímajúc, pripojil k majetku nového pána. Bol to sliezsky gróf Ján Jakub Löwenburg, ktorý si za sídlo panstva zvolil Tepličku a odtiaľ mal udržiavať v poslušnosti, bohabojnosti a úcte k trónu aj našich Terchovčanov. Ako sa mu to darilo, videl každý, keď začiatkom 18. storočia tiahlo krajom nové povstalecké vojsko, na ktorého čelo sa postavil František II. Rákoci, dovtedy žijúci vo vyhnanstve v Poľsku. Šľachtu a zemianstvo ťahal pod Rákociho zástavy najmä protinemecký, protihabsburský program povstania. Rákoci kričal: *„Hodnosti nezákonne zverili cudzincom. Uhorský vlastenec sa cíti byť vyhnancom vo svojej vlasti, uvalili mu cudzie jarmo na šiju. Dvorská kamarila si uzurpovala správu krajiny, rozhodovali o nás bez nás."* Takémuto programu uhorskí páni rozumeli dobre. Menej už poddanský ľud, ktorý vlastne povstanie začínal, ale predstavoval si ho ako boj za svoju poddanskú slobodu. O tom ho ubezpečovali i uhorskí páni, hoci to nikdy nemysleli vážne. Keď sa však vojenské šíky Rákociho stenčovali, vyhlásil, že každý poddaný, ktorý sa pridá k jeho vojsku, stane sa slobodným človekom. Slobodu dostane vraj aj vdova po vojakovi, ktorý padne v radoch povstalcov.

Nevieme to presne, ale je viac ako pravdepodobné, že v čase, keď sa táto výzva šírila po Terchovej – teda v roku 1707, zaujala aj Juraja Jánošíka. Ako mládenec, ktorému už išlo na dvadsiaty rok, dal sa naverbovať do vojska pod ku-

ruckú – rákociovskú – zástavu. V tejto armáde zrejme získal prvé chlapské bojové skúsenosti so zbraňou, ale nepochybne sa i viac dozvedel o svete, v ktorom žil. Až tu jasne videl, ako sa páni zahrávajú s poddanskou dušou, a videl, ako sa aj v radoch samej uhorskej šľachty rozhárajú ohne nenávisti, nesúdržnosti a sebectva. Rok 1707 bol vôbec ťažký a zložitý aj vo vývoji celého severného Slovenska. Tu sa odohrávalo mnoho bojov, rástlo napätie v celom politickom svete. Slováci zo severných stolíc už jasne protestovali proti vedeniu rákociovského povstania, došlo to tak ďaleko, že niekoľkých vyslancov Turčianskej stolice na sneme v maďarskom mestečku Ónode popravili a niektorých uväznili. Turčiansku stolicu vyčiarkli zo zoznamu uhorských stolíc, čo bola udalosť v politických dejinách Uhorska priam neslýchaná.

Rozklad a vojenskú porážku Rákociho vojska dovŕšil rázny cisársky generál Heister. Ten v rozhodujúcej bitke pri Trenčíne 3. augusta 1708 rozprášil povstalecké vojská a bol pripravený na rozsiahle represálie na celom Považí. Ešte šťastie, že cisár Leopold I. spoznal Heisterovu krutú povahu a za hlavného veliteľa svojich vojsk ustanovil mierneho a v diplomacii múdreho grófa Pálfiho (Pálffy). Tomu sa zrejme podarilo ponevierajúce sa a rabujúce vojská, ktoré sa po trenčianskej porážke potulovali po celej stolici, vrátiť naspäť do ich dedín. Tých, ktorým zachutil vojnový chlebík, získal pre cisársku armádu.

Takýto osud mal aj Juro Jánošík. Odrazu sa s ním stretávame v strážnom cisárskom oddiele, umiestnenom na zámku v Bytči. Nuž, kam by aj šiel. V armáde mal aspoň dostatok jedla, oblečenie a i neveľký žold na tabak a pálenku. Poddanskú odbojnú dušu však nezastrel ani vojenský mundúr, nech už prislúchal ktorejkoľvek armáde. Juro strážieval v bytčianskom väzení nepoddajného a bystrého zbojníka Tomáša Uhorčíka. Pochádzal z neďalekého Predmiera. V živote bývajú zvláštne stretnutia a aj toto nepochybne patrí medzi ne: stretli sa dvaja ľudia, ktorých už život nikdy nerozdelil – len šibenica. V tej chvíli nebol medzi nimi žiadny rozdiel, hoci jeden bol väzeň a druhý jeho strážca. Skončilo sa to tak, ako sa muselo: Jánošík bol zakrátko v rodnej Terchovej. Všetci tvrdili, že ho od armády vyprosili rodičia, aby im doma pomáhal. Či ich na to nenavádzal sám Juraj, to dnes nikto nevie. Ale zakrátko, keď sa Tomášovi Uhorčíkovi podarilo ufujazdiť z bytčianskeho väzenia, objavil sa u Jánošíkovcov. Pred súdom Uhorčík síce popieral, že by nabádal Jánošíka na zboj. V skutočnosti však asi veľmi nemusel. Už na Michala, teda 29. septembra 1711, kapitán zbojníckej družiny Tomáš Uhorčík podľa nepísaných zvykov „sprisahal" Jura Jánošíka a hneď sa aj vydali na Moravu. Potrebovali vraj plátno na košele. Od tých čias sa začala Jánošíkova zbojnícka „kariéra", ktorá síce netrvala dlho, no ako skromne zaznačili výpočúvacie súdne protokoly, bola veľmi čulá a pestrá.

Možno by taká ani veľmi nebola, ale gróf Löwenburg si predsavzal, že na celom svojom panstve od základu vykorení zbojníctvo, a začal hneď u Terchovčanov. Už 17. augusta 1712 sa konal súd medzi Terchovčanmi a ich pánom.

V žalobe, ktorú sudca predčítaval, boli Terchovčania obvinení, že prechovávajú zbojníkov, že sa s nimi spolčujú, že ani prísažní nie sú bez viny, dokonca ani sám richtár, a za takéto prečiny už boli aj väznení. Vrchnosť pokladala ich správanie za zločinné, a ak sa súdu podarí priniesť na niekoho dostatočné dôkazy, veru bude podľa práva odsúdený na trest smrti. Každému by sa asi pri takejto žalobe roztriasli kolená. Terchovčanom však nie: pri súde sa tak statočne držali, že im nemohol nikto nič dokázať, a tak ich súd odsúdil iba na zaplatenie pokuty 12 denárov a všetkých obvinených museli prepustiť na slobodu. Löwenburg zúril. Na koho sa má spoľahnúť vo svojich dedinách, keď aj richtári sú proti nemu? Nezostávalo mu nič iné, len povzbudzovať svojich úradníkov a uvoľniť ruky drábom. Vrchnosť nešetrila palicami, väzeniami, pokutami a pričasto sa vyhrážala šibenicou. V takomto ovzduší zvýšeného tlaku panstva na ubiedených ľudí sa začal Jánošíkov zboj. A hoci opisovanie tohto zboja je v súdnych protokoloch dosť široké a mnohoraké, ani vtedy, keď už Jánošík visel za rebro na šibenici, neprišiel stoličný súd na to, ako múdro, bystro a šikovne bol zboj celej Jánošíkovej družiny organizovaný.

Len čo Uhorčík zistil Jánošíkovu bystrosť a vojenské skúsenosti, prepustil mu miesto kapitána. Sám sa z Kysúc odsťahoval až do Gemerskej stolice – do Klenovca. Zmenil si meno – nazýval sa Martin Mravec – a dal sa na počestný život. Dokonca začas bol aj hajdúchom, ktorého povinnosťou bolo udržiavať feudálny poriadok a lapať zbojníkov. Táto dvojaká hra Tomáša Uhorčíka, ktorého Klenovčania poznali ako veselého a vtipného človeka, čo im vedel aj pekne zahrať na gajdách a zaspievať, kryla celú prácu a zboj Jánošíkovej družiny. Nielenže nikdy s Jánošíkom neprerušil spojenie, ale jeho skupine dodával spoľahlivé informácie, ukrýval jej členov, ak bolo treba, zháňal potraviny, zamestnanie a podobne. Pravda, ani Jánošík svojho druha Uhorčíka ani počas mučenia nikdy nezradil. Keď ich spolu lapili, stoličné úrady vôbec nevedeli, koho majú. Nazdávali sa, že skutočne ide o Martina Mravca. A Jánošík aj pri mučení zavádzal liptovský stoličný súd a tvrdil, že Uhorčík už dávno „skapal" pri jednej prestrelke s hajdúchmi v Kremnických vrchoch. Tu niekde ľudová tradícia niečo poplietla: zamenila si Uhorčíka s Gajdošíkom a vinila ho zo všelijakej zrady, najmä z tej, ktorá viedla k zlapaniu Jánošíka.

Jánošíkov zboj netrval dlho: od jesene roku 1711 do zimy roku 1713. Ak odrátame dve zimy, keď sa zbojnícka družina rozchádzala na zimoviská, skutočne to nie je veľa. Zima bola pre zbojníkov obzvlášť zlá. Prežívali ju na rôznych sa-

Marián Polonský: Akadémia vzdelávania, tombak, 2000

lašoch, samotách, v mlynoch a podobne. Aj Jánošík sa cez jednu zimu dal najať ako paholok k Ondrejovi Kovalčíkovi v Kokave, kde sa však mohol skrývať len tri týždne. Potom odišiel do Krásna pri Žiline, kde ho skrývali Šutkovci, nato akýsi Rusniak v Radôstke. Občas sa skrýval u svojho brata v Terchovej, kde poskrýval aj veľa vecí zo zboja, alebo u mlynára v Terchovej. Zbojníkov v zimnej nepohode zachraňovalo mnoho spriaznených ľudí, odkupovali od nich tovar, zaobstarávali im potravu a podobne. Nenahraditeľnú službu robili bačovia a valasi, ktorí boli najbližšími priateľmi zbojníkov v zime či v lete. Ani krčmári sa príliš nepýtali, aké peniaze zbojnícka družina prepíja, a veru naliali často aj „na sekeru", lebo vedeli, že sa im to vždy vráti a vyplatí.

Na taký krátky čas zbojníčenia súdna porota vyfabrikovala neprimerane rozsiahlu obžalobu. Akoby chcela na Jánošíka a jeho družinu zvaliť všetko, čo zbojnícka chasa pánom vyviedla. *Fassio Janosikiana* – slovensko-latinský súdny protokol o Jánošíkovi – už v prvej časti, pred podžupanom Ladislavom Okoličánim, predsedajúcim súdu Liptovskej stolice, obsahuje dvadsaťdeväť otázok, ktoré predniesol obžalobca Alexander Čemický. Z nich Jánošík odpovedal iba na šestnásť, pri zvyšných trinástich otázkach zanovito mlčal. Po obhajovacej reči Baltazára Paluďaja nasledovalo sedemnásť otázok, predložených Trenčianskou stolicou. Tu Jánošík odpovedal na všetky. Potom nasleduje Jánošíkovo dobrovoľné priznanie na otázky žilinského mešťana Jána Šipoša a pána Skalku, ktorých Jánošík so svojou družinou ozbíjal. Súd však nebol spokojný. V nasledujúci deň prišlo nové rozhodnutie: *„V dobrovoľnom priznaní svojich podporovateľov a ochrancov neodkryl, korisť a zboj kde uložil, nepriznal, a vo svojom priznaní mnoho nejasného a menej záväzného uviedol... preto, že priznal len to, na čo bol pýtaný, a na niektoré otázky nechcel nič odpovedať... najprv ľahšiemu, potom ťažšiemu mučeniu (nech je) podrobený."* Pritom sudca už v prvý deň žiadal trest smrti.

Tak znelo rozhodnutie súdu, a tak sa aj stalo. Ale aj pri najťažšom mučení Jánošík len málo a nepresne vyzradil, kde poukrýval nazbíjané veci a komu ich rozdal. Na Jánošíkovi vyskúšali všetky druhy mučenia. Súdu pritom najviac záležalo na tom, aby Jánošíka obvinili z vraždy človeka. V konkrétnom prípade to bolo zabitie farára v dedinke Domaniža. Tu Jánošík ostro protestoval a bez výhrad prezradil dvoch ľudí zo svojej družiny, ktorí sa tohto skutku dopustili. Bola to vlastne jediná vražda jeho družiny a dopustili sa jej Turiak-Huncaga zo Staškova a Plavčík z Dunajova, a to bez Jánošíkovej prítomnosti. Farára vraj zastrelili pri studničke, keď pil vodu v Suchej doline pri Fačkove na jeseň roku 1712. Zápis na domanižskej fare potvrdzuje, že Jánošík aj v tejto chúlostivej otázke mal pravdu a že farára Vrtika zabili skutočne títo dvaja zbojníci, ktorí

potom ušli do Poľska. Matrika na fare v Domaniži to všetko potvrdzuje. Jánošík poprel, že zbíjal a vykrádal kostoly. Mnohí páni vtedy obviňovali zbojníkov, že z kostola kradli hostiu, aby ich chránila pred dolapením.

Na súdnom pojednávaní sa Juro Jánošík správal statočne a hrdo. Nik, kto tam bol či o tom počul, ho nemohol označiť za slabocha alebo zbabelca. Dodržal to, čo zvyčajne pred kapitánom družiny vyslovovali v prísahe všetci zbojníci, niektorí až deväťkrát. *„Prisahám večnému Bohu, Svätej Trojici, Panenke Márii a všetkým Božím svätým, že svojich tovarišov nevyzradím, neoklamem a neopustím ani v šťastí, ani v nešťastí. Tak mi Pán Boh pomáhaj.“*

Všetka osobná statočnosť a odvaha boli márne. Súd po krátkej porade vyniesol rozsudok:

„Poneváč predepsaný obžalovaný Juro Jánošík, zavrhnuvše prikázaní jak božské, tak též i zákon krajinský, predo dvema roky dal se na zbojstvo a vudcem neb hejtmanem takovým se učinil... pre takové veliké zlé účinky a prikázaní prestúpení má byť na hák na levém boku prehnatý a tak na príklad jinších takových zločincov má byť zavesený.“

A tak sa aj stalo. Bolo to 17. marca 1713.

■

Už hádam len ako epilóg treba dodať, že vrchnosť účtovala aj ďalej. Mesiac po Jánošíkovej poprave odsúdili i Tomáša Uhorčíka, teda Martina Mravca, ktorého pre zmenu dali lámať v kolese, a to *„počavše od hrdla“*. A po súde, ktorý sa začal 18. decembra toho istého roku 1713, pred zemepanským súdom Jána Jakuba Löwenburga v Tepličke odsúdili na trest smrti obesením aj staršieho brata Jura Jánošíka, už spomínaného Jána. Vraj *„na výstrahu pre tých, ktorí by sa dopustili podobných priestupkov“*, pričom sa myslelo najmä na pomoc zbojníckym skupinám.

Po tom všetkom, čo sme si vyrozprávali na základe skúpych, no v mnohom aj veľavravných historických prameňov, ani sa nemožno čudovať, že slovenský ľud si za svoj vzor vzal človeka spravodlivého, nadovšetko však voľného, slobodného, ktorý sa nikdy a nikomu nepokoril, ak bol v práve. Všetko okolo akoby predznamenávalo kus našej národnej povahy, a preto sa ani nemožno čudovať, že Juro Jánošík sa stal národným hrdinom, ktorého každý Slovák ešte i dnes nosí v srdci a má v úcte.